

THE DEMINUTIVIZED ADVERBS AND VERBS IN UKRAINIAN AND LATIN LANGUAGES (COMPARATIVE ASPECTS)

The article investigates the semantics and functions of deminutivized adverbs and verbs in Ukrainian and Latin languages. Common and ethnic-language features of adverbial and verbal deminutivization are analyzed.

Keywords: *the category of diminutivity, diminutive, evaluative-emotional meaning, expression.*

УДК 81'255

Рудницька Н. М., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ

МАНІПУЛЮВАННЯ ІДЕОЛОГЕМАМИ У РАДЯНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Оскільки тоталітарна мова слугувала засобом формування ідеологізованої свідомості радянської людини, перекладна література підлягала ідеологічній адаптації, яка заради забезпечення бажаного впливу на читача штучно наближала перекладені твори до радянського дискурсу. Одним з ефективних способів такого наближення було маніпулювання ідеологемами, яке відбувалося через додавання, вилучення або заміну радянських ідеологем, використаних автором оригіналу у небажаному з точки зору радянських ідеологів значенні або контексті.

Ключові слова: *переклад, ідеологічна адаптація, ідеологема, радянський дискурс.*

Вивчення ідеологічно мотивованої адаптації тексту перекладу стало невід'ємною складовою досліджень особливостей розвитку та функціонування перекладу у різних історико-політичних та національних контекстах (Е. Гіббельс [8], Х. Сантаемілія [11], М. Такс Чолдін [13] та інші). Ідеологічній адаптації тексту перекладу через маніпулювання ідеологемами приділяє увагу С. Шеррі, досліджуючи вплив радянської цензури на переклад за часів Й. Сталіна і М. Хрущова [12]. Втім, питання ідеологічної адаптації тексту перекладу через маніпулювання ідеологемами є на разі недостатньо вивченим, хоча тексти російськомовних перекладів, що публікувалися в СРСР (і перевидаються сьогодні) надають багатющий матеріал для аналізу. Метою цієї розвідки є вивчення особливостей та наслідків маніпулювання ідеологемами у радянському перекладі. Об'єктом аналізу є маніпулювання ідеологемами як засіб ідеологічної адаптації тексту. Предметом дослідження є способи маніпулювання ідеологемами. Матеріалом аналізу слугували оригінальні твори британських та американських

авторів початку ХХ ст. (Г. Веллса, Дж. Голсуорсі, Дж. Ріда, Дж. Фрімена) та їх переклади російською мовою.

Згідно визначенню Н. Купіної, ідеологема – це «мовна одиниця, семантика якої покриває ідеологічний денотат або нашаровується на семантику, що покриває денотат неідеологічний [3, с.183]. За твердженням Є. Земської, тоталітарна мова являла собою систему ідеологем і слугувала засобом формування ідеологізованої свідомості радянської людини [2, с.23]. З такою метою використовувалася також перекладна література, про що свідчить її ідеологічна адаптація, яка не лише забезпечувала бажану читацьку інтерпретацію, але й штучно наближала перекладені твори до радянського дискурсу, в тому числі через маніпулювання ідеологемами. Завдяки такому маніпулюванню забезпечувалася бажана читацька інтерпретація перекладеного тексту. Конкретними прийомами, що застосовувалися для досягнення цієї мети, були вилучення, заміна та додавання таких радянських ідеологем як «більшовик», «боротьба», «буржуазія», «вождь», «демократія», «інтелігенція», «революція», «робочий» тощо.

Однією з ідеологем, що найчастіше додавалися до тексту перекладу, є ідеологема «буржуазія». Так, у перекладі роману Дж. Голсуорсі “The Man of Property” Н. Вожиної західна ідеологема з позитивною конотацією «middle-class» в усіх випадках використання замінюється на ідеологему, що мала чітко виражену негативну конотацію «буржуазія», та похідні від цього слова, прим.:

«Those privileged to be present at a family festival of the Forsytes have seen that charming and instructive sight – an upper *middle-class* family in full plumage» [9, с.3] –

«Тем, кто удостоивался приглашения на семейные торжества Форсайтов, являлось очаровательное и поучительное зрелище: представленная во всём блеске семья, принадлежащая к верхушке английской *буржуазии*» [1, с.17];

«How impossible and wrong would it have been for any family, with the regard for appearances which should ever characterize the great upper *middle-class*, to feel otherwise than uneasy!» [9, с.4] –

«Какой нелепостью, какой ошибкой было бы для любой семьи, уделяющей столько внимания внешности (что вечно будет служить отличительной чертой могучего класса *буржуазии*), испытывать в этом случае что-либо, кроме беспокойства!» [1, с.18]

Заміна ідеологеми «middle-class» ідеологемою «буржуазія» відбувається і в перекладі твору «Ten Days That Shook the World» Дж. Ріда, прим.:

«The struggle between the proletariat and *the middle class*, between the Soviets and the Government, which had begun in the first March days, was about to culminate» [10, с.27].

«Борьба между пролетариатом и *буржуазией*, между Советами и правительством, начавшаяся ещё в первые мартовские дни, приближалась к своему апогею» [4, с.35].

Необхідно зазначити, що така заміна усуває диференціацію цих двох термінів, присутню в оригінальному тексті. Так, автор використовує «middle-class» у нейтральних коментарях і «bourgeois», «bourgeoisie» у цитатах більшовицьких промов, публікацій, тощо:

«Pinned to the wall by the pressure of the Revolution (*cried Rabotchi Put*), the Government of “provisional” *bourgeois* tries to get free by giving out lying assurances that

it never thought of fleeing from Petrograd, and that it didn't wish to surrender the capital...» [10, с.25]

«Припёртое к стене натиском революции, – *гремел «Рабочий Путь»*, – правительство *буржуазных* временщиков пробует извернуться, швыряя лживыми уверениями о том, что оно не собиралось бежать из Петрограда и не хотело сдавать столицу...» [4, с.32].

«The substance of his talk, in his own words, I give here:

«The Provisional Government is absolutely powerless. The *bourgeoisie* is in control, but this control is masked by a fictitious coalition with the *oborontsi* parties» [10, с.33].

«Привожу самое существенное из сказанного им, сохраняя в точности его выражения:

«Временное правительство совершенно бессильно. У власти стоит буржуазия, но её власть замаскирована фиктивной коалицией с оборонческими партиями» [4, с.46].

Зазначена уніфікація призводить до підсилення негативної оцінки опонентів більшовиків у перекладі. Також у перекладі цього твору наявні маніпулювання ідеологією «рабочий». Наприклад, у наступному фрагменті переклад професії «coal miners» як «горнорабочие» дозволяє наголосити на ініціативності та готовності до дій саме «рабочих»; використана в оригіналі один раз, у перекладі ця лексема зустрічається тричі:

«In Kharkov thirty thousand coal miners organised, adopting the preamble of the I. W. W. constitution: «The working class and the employing class have nothing in common» [10, с.25];

«В Харькове тридцать тысяч *горнорабочих* организовались и приняли тот вводный пункт устава «Индустриальных *рабочих* мира», который гласит: «Класс *рабочих* и класс предпринимателей не имеют между собой ничего общего» [4, с.31].

Ідеологема «рабочий» в радянському дискурсі була несумісна з негативною характеристикою; відповідно, зміни вносились і до перекладів іноземних творів, що використовували цю ідеологему у небажаному контексті. Так, Дж. Рід вказує:

«Among the worker, soldier and peasant masses, however, there was a *stubborn feeling* that the “first act” was not yet played out» [10, с.17].

В перекладі не відтворено сему «впертість», і «*stubborn feeling*» перекладається словосполученням з виключно позитивною конотацією – «твердо убеждены»:

«Но рабочие, солдатские и крестьянские массы были, наоборот, *твердо убеждены*, что первый акт еще далеко не закончен» [4, с.17].

Ідеологема «рабочий» використовується також для наближення до радянського дискурсу автобіографічного роману Дж. Фрімена «American Testament»:

«There will be another fierce, dreadful wave of unemployment, another American famine... *any American workingman* will give you the same information» [10, с.238] –

«Мы увидим новую гигантскую волну безработицы, новый американский голод... *Наш великий американский рабочий* скажет вам то же самое» [4, с.182].

Асиметрія у значенні і статусі англійських «worker» і «class» та їх російських словникових еквівалентів порою спричинювало вилучення зазначеного слова у перекладі. Так, аналізуючи важке матеріальне положення вчених в Росії у 1919 р., Г. Веллс у творі “Russia in the Shadows” зазначає:

«It is the paradox of science that it alters the whole world and is produced by the genius of men who need protection and help more than *any other class of worker*» [14, с.2].

Російською «any other class of worker» перекладене генералізовано «кто бы то ни было другой»:

«Наука, искусство, литература – это оранжерейные растения, требующие тепла, внимания, ухода. Как это ни парадоксально, наука, изменяющая весь мир, создается гениальными людьми, которые больше, чем *кто бы то ни было другой*, нуждаются в защите и помощи» [5, с.12].

Оскільки згідно з радянською ідеологією робочий клас і радянська інтелігенція були єдині, переклад твору Дж. Ріда зазнав адаптації, метою якої було усунути ті фрагменти, в яких інтелігенція змальовувалася як опозиційна до революційних подій. Приміром, у наступному фрагменті автор оригіналу прямо вказує на те, що ділові кола та інтелігенція бажали закінчення революції ще до основних її подій:

«There was a feeling among business men and the *intelligentsia* generally that the Revolution had gone quite far enough, and lasted too long; that things should settle down» [14, с.8].

Адекватний переклад надав би можливості для неоднозначної інтерпретації («революція зашла достаточо далеко и затянулась; пора бы все уладить»), оскільки в такому формулюванні ділові кола та інтелігенція, по-перше, мали спільні ідеї і цілі, по-друге, виглядали як прибічники революції як такої, але не бажали кривавого продовження революції. Тому перекладач додає негативності оцінці («things should settle down» перекладено як «пора бы покончить с нею (революцией)»), а слово «интеллигенция» бере в лапки, щоб наголосити, що це не справжня, радянська, революційно налаштована інтелігенція, а ті люди, які маскувалися під інтелігенцію, будучи насправді співниками класових ворогів:

«С точки зрения деловых кругов и *интеллигенции*», революция уже зашла достаточно далеко и тянулась достаточно долго: пора бы покончить с нею» [5, с.16].

Ще однією важливою радянською ідеологеєю було слово «большевик», і використання цієї ідеологеми в негативному контексті було неможливе. У наступному фрагменті Дж. Рід називає більшовиків «маленькою політичною сектою», наголошуючи на їх невеликій чисельності у певний період:

«The Bolsheviki, then a small political sect, put themselves at the head of the movement» [14, с.11].

У російській мові за часів СРСР поєднання слів «більшовики» і «секта» просто порушувало норму сполучуваності, тому в перекладі наявні дві заміни («sect» замінено на «партия», а «small» на «немногочисленная»): «Большевики, тогда еще немногочисленная политическая партия, выдвинулись и стали во главе движения» [5, с.20].

Так само неприйнятним для радянського дискурсу було твердження Дж. Ріда, що світ нібито повірив, що більшовики були шпіонами Німеччини:

«Provocators and reactionaries raised the cry that the Bolsheviki were German agents, *until people all over the world believed it*» [10, с.15].

У перекладі виділене підрядне речення взагалі вилучене; замість нього дається коментар щодо дій буржуазії в цій ситуації, де ідеологема «буржуазия»

використана у належному контексті; також вводиться пряма оцінка неправдивої інформації – «клевета»:

«Провокаторы-реакционеры неистово и упорно кричали, что большевики – немецкие агенты, а буржуазия радостно подхватывала и распространяла эту клевету» [4, с.20].

В цілому, для перекладу А. Ромм характерні зміни, націлені на посилення позитивної характеристики дій і особистостей більшовиків і негативної оцінки – їх політичних опонентів. У наступному фрагменті Дж. Рід позитивно оцінюючи міць і дії більшовиків, нейтрально описує дії меншовиків та есерів:

«But more potent still, they took the crude, simple desires of the workers, soldiers and peasants, and from them built their immediate programme. And so, while the oborontsi Mensheviks and Socialist Revolutionaries *involved themselves in compromise* with the bourgeoisie, the Bolsheviks rapidly captured the Russian masses» [10, с.16].

У перекладі «more potent» (про більшовиків) перетворюється на «выказали еще большую мощь», а нейтральний опис дій опонентів «involved themselves in compromise» замінюється оціночним «путались и запутывались, вступая в соглашения (с буржуазией)»:

«Но большевики *выказали еще большую мощь*...

И вот в то время как меньшевики-оборонцы и социалисты-революционеры *путались и запутывались, вступая в соглашения* с буржуазией, – большевики быстро овладели массами» [4, с.20].

З перекладу також вилучається все, що імплікує можливість співіснування демократії і підприємців, землевласників та кадрових офіцерів. У наступному реченні Дж. Рід про активний спротив зазначених соціальних груп демократичним змінам:

«Of course, as was natural, the manufacturers, land-owners and army officers exerted all their influence against any democratic compromise» [10, с.14].

Хоча оригінальний текст на перший погляд не суперечить настановам радянської ідеології, використання ідеологеми «демократія» («демократический компромисс») було небажаним поруч із переліком головних класових ворогів. Єдиним джерелом демократії міг виступати робочий клас, тому в перекладі з'являється нове сполучення – «демократические массы», а «(democratic) compromise» замінюється на «уступки»:

«Вполне естественно, что предприниматели, помещики и офицерство прилагали все усилия, чтобы не давать демократическим массам никаких уступок» [4, с.18].

Ще однією важливою радянською ідеологією є «борьба», яка використовувалася в різних сполученнях – «классовая борьба», «борьба с фашизмом», «идеологическая борьба», тощо. В перекладах іноземних творів часом відбувається ідеологізація тексту через уведення цієї ідеологеми. Наприклад, змальовуючи протистояння в російському суспільстві у 1917 р., Дж. Рід широко використовує весь синонімічний ряд – “struggle, fight, combat, war», також дієслово «oppose». В перекладі незмінним залишається «борьба» та «бороться», прим.:

«To Americans it is incredible that the *class war* should develop to such a pitch» [10, с.19] – «Американец не поверит, чтобы *классовая борьба* могла дойти до такой остроты...» [4, с.23];

«This is class war. The pomieshtchiki of course *oppose* the peasants, and the manufactures *oppose* the workers. Are you going to allow the ranks of the proletariat to be divided?» [10, с.243] –

«Ведь это классовая *борьба*. Помещики, разумеется, *борются* с крестьянами, а фабриканты *борются* с рабочими» [4, с.291].

Ідеологізація тексту відбувається у перекладі наступного фрагменту роману Дж. Фрімена «American Testament». Автор оригіналу закликає жити «як мудрі і відважні чоловіки і жінки, що підкорюють якусь частину природи»:

«We live once; let us not live like rats burrowing in some little hole, but like wise and courageous men and women who *conquer some part of nature* in their own generation» [7, с.377].

Натомність у перекладі вилучається образ підкорення природи; уведення ідеології «борьба» імплікує заклик долучитися до якогось з видів боротьби, що її постійно веде радянська спільнота:

«Мы живем только раз, давайте же жить не как крысы, зарывшиеся в нору, а как мудрые и мужественные люди, которые выбрали *себе какой-то вид борьбы*» [6, с.171].

Численні маніпуляції в перекладі пов'язані з радянською ідеологією «вождь» (партії, революції). Можна визначити існування тенденції до ідеологізації тексту через уніфікований переклад англійських синонімів (leader, director) як «вождь», наприклад:

«In the stormy debates on the Land question and the Lenin resolution, the Bolsheviks were twice on the point of quitting the assembly, both times restrained by their *leaders*...» [7, с.265] – «Во время бурных споров о земельном вопросе и о ленинской резолюции большевики дважды собирались уходить со съезда, но *вожди* всё-таки удержали их...» [с.298];

«But the *directors* of the Revolution, and the bourgeois in the Government, had insisted that the question could not be solved until the Constituent Assembly met...» [7, с.261] – «Но тогдашние *вожди* революции и представители буржуазии во Временном правительстве настояли на отсрочке этого вопроса до открытия Учредительного собрания...» [6, с.294].

Лексема «революция» також є радянською ідеологією, що накладає певні обмеження на її сполучуваність у тексті російською мовою. Натомність, Г. Веллс називає революцію «вступ до ери нескінченного експерименту»:

«Lenin... has recently stripped off the last pretence that the Russian revolution is anything more than the inauguration of an age of limitless experiment» [14, с.22].

Оскільки така метафора є неприйнятною для радянського дискурсу, В перекладі «limitless experiment» перекладено словосполученням з більш виразною позитивною конотацією «непрестанные искания»:

«Но Ленин... рассеял недавно последние иллюзии насчет того, что русская революция означает что-либо иное, чем вступление в эпоху непрестанных исканий» [5, с.27].

Дж. Рід передає в оригіналі зміст промови Леніна, який використовує ідеологему «революция»:

«At this moment we are not only trying to solve the Land question, but the question of Social Revolution –not only here in Russia, but all over the world. The Land question

cannot be solved independently of the other problems of the *Social Revolution...*» [10, с.278].

У перекладі А. Ромм революція соціальна згідно вимогам часу підмінюється на соціалістичну:

«– В настоящий момент мы пытаемся разрешить не только вопрос о земле, но и вопрос о *социалистической революции*, – и притом не только здесь, в России, но и во всем мире. Вопрос о земле не может быть разрешен вне зависимости от прочих вопросов *социалистической революции...*» [4, с.295].

Оскільки тоталітарна мова слугувала засобом формування ідеологізованої свідомості радянської людини, перекладна література підлягала ідеологічній адаптації, яка заради забезпечення бажаного впливу на читача штучно наближала перекладені твори до радянського дискурсу. Одним з ефективних способів такого наближення була ідеологізація тексту перекладу, яка відбувалася через додавання, вилучення або заміну радянських ідеологем. Оскільки втрата радянською ідеологією позицій панівної стала фактором, що визначив особливості розвитку перекладацької практики у пост-радянських країнах на зламі ХХ-ХХІ ст.ст., перспективним видається дослідження (де)ідеологізації текстів сучасних перекладів творів західних письменників мовами колишніх республік СРСР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голсуорси, Дж. Сага о Форсайтах: Собственный [пер. Н. Волжиной] / Джон Голсуорси. – М. : Известия, 1958. – 324 с.
2. Земская Е. А. Клише новояза и цитация в языке постсоветского общества / Е. А. Земская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1. – С.19-25.
3. Купина Н. А. Языковое строительство: от системы идеологем к системе культурем / Н. А. Купина // Русский язык сегодня. – 2000. – №1. – С.181-187.
4. Рид Дж. Десять дней, которые потрясли мир [пер. А. Ромм] / Джон Рид. – Петрозаводск : Карелия. – 1987. – 383 с.
5. Уэллс Г. Россия во мгле [пер. И. Виккера, В. Пастоева] / Герберт Уэллс. – М. : Правда, 1958. – 104 с.
6. Фримен Дж. Завет американца [пер. З. Ган] / Джозеф Фримен // Интернациональная литература. – 1937. – №1-3.
7. Freeman, Joseph. An American Testament: A Narrative of Rebels and Romantics / Joseph Freeman. – NY : Farrar and Rinehart, 1936. – 425 p.
8. Gibbels, Elizabeth. Zensur und Translation in Deutschland zwischen 1878-1890: das “Sozialistengesetz” und die Exilzeitung der Sozialistischen Arbeitspartei / Elizabeth Gibbels // The Power of the Pen: Translation and Censorship in 19th Century Europe / [ed. Merkle D., O’Sullivan C., van Doorslaer L., Wolf M.]. – Wien : Lit Verlag Dr W. Kopf, 2010. – P.143–169.
9. Galsworthy, John. The Man of Property. The Forsyte Saga. Volume One / John Galsworthy. – Rockville : Wildside Press, 2007. – 400 p.
10. Reed, John. Ten Days That Shook the World / John Reed. – Penguin, 1966. – 256 p.

11. Santaemilia, Jose. The Translation of Sex-Related Language: The Danger(s) of Self-Censorship(s) / Jose Santaemilia // TTR : traduction, terminologie, redaction. – 2008. – № 21 (2). – P.221-252.
 12. Sherry, Samanta. Censorship in Translation in the Soviet in the Stalin and Khrushchev Eras [Doctor of Philosophy thesis] / Samanta Sherry. – University of Edinburg, 2012. – 318 p.
 13. Tax Choldin, Marianna. Censorship via Translation: Soviet Treatment of Western Political Writing // The Red Pencil: Artists, Scholars, and Censors in the USSR / ed. by Marianna Tax Choldin and Maurice Friedberg. – Boston : Unwin Hyman, 1989. – P. 21-52.
 14. Wells H.G. Russia in the Shadows / Herbert George Wells. – Memphis : General Books LLC, 2012. – 44 p.
- Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Rudnytska N., Cand.Phil.Sci., Associate Professor

IDEOLOGEMES MANIPULATION IN SOVIET TRANSLATION

As the totalitarian language used to be a means of forming the Soviet person's ideologized mentality, translated literature was ideologically adapted in the USSR. This adaptation aimed to make the translated texts comply with the norms of Soviet discourse. One of effective ways of such adaptation was through manipulating ideologemes: additions, omissions or substitutions of Soviet ideologemes used by the original author in unorthodox meaning or context.

Keywords: translation, ideological adaptation, ideologeme, Soviet discourse.

Рудницька Н., к. філол. н., доц.,
 Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, г. Київ

МАНИПУЛИРОВАНИЕ ИДЕОЛОГЕМАМИ В СОВЕТСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Поскольку тоталитарный язык служил средством формирования идеологизированного сознания советского человека, переводная литература подвергалась идеологической адаптации. Ради обеспечения желательной интерпретации читателем тексты переводов адаптировались согласно нормам советского дискурса. Одним из эффективных способов такой адаптации выступало манипулирование идеологемами, осуществляемое через добавление, опущение или замену советских идеологем, употребленных автором оригинала в нежелательном с точки зрения советских идеологов значении или контексте.

Ключевые слова: перевод, идеологическая адаптация, идеологема, советский дискурс.